

ČEMU SOCIOLOŠKO ZNANJE O DRUŠTVU?

WHAT FOR THE POINT OF SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE ON SOCIETY?

ABSTRACT Although the relevance of sociology for understanding of our time and ourselves transcends the possibility of each individual reconsideration, it does not diminish the significance of the renewed reflection on the role of social science in explaining and guiding a positive social change. Inasmuch, instead of claims for presentation of ready-made answers, the question in the title of this work focuses on the further search for the answers, whether it comes to reviewing the internal world of life or the experience of interaction in a social context. Despite the fact that numerous opportunities provided by sociological approach follows certain restrictions, sociological knowledge and research contribute to a better understanding of the socio-historical circumstances of the current changes, and on that basis, anticipating the perspective of man and society in the modern world.

Key words: sociology, society, man, knowledge, science, changes, the sociological imagination.

APSTRAKT Iako relevantnost sociologije za razumijevanje našeg vremena i nas samih transcendiraju mogućnosti svakog pojedinačnog preispitivanja, to ne umanjuje značaj obnovljenog promišljanja o ulozi sociološke nauke u objašnjavanju i pozitivnom usmjeravanju društvenih promjena. Utoliko umjesto pretenzije za iznošenjem gotovih odgovora, pitanje u naslovu ovog rada usmjerava na dalja tražanja za odgovorima, bilo da je riječ o preispitivanju unutrašnjeg svijeta života ili o iskustvu interakcije u socijalnom kontekstu. I pored toga što brojne mogućnosti koje pruža sociološki pristup prate određena ograničenja, sociološka saznanja i istraživanja doprinose boljem razumijevanju društveno-istorijske uslovljenosti aktualnih promjena, i na toj osnovi anticipiranju perspektive čovjeka i društva u savremenom svijetu.

Ključne riječi: sociologija, društvo, čovjek, znanje, nauka, promjene, sociološka imaginacija.

Umjesto uvoda: aprioritet pitanja

„Sa postavljanjem pitanja počinje misleno otvaranje očiju duha.“

Artur Libert: *Filosofija nastave*

Možda živimo u najbolje uređenom, od svih mogućih svjetova,¹ u kojem *a priori* imamo odgovore na sva moguća pitanja. Možda bi se na tragu

---

¹ Ovdje je neminovna asocijacija na Lajbnicovu (G. Leibniz) paradigmu o *najboljem od svih mogućih svjetova*, na koju Volter (Voltaire) u *Kandidu* (1949: 8) ironično podsjeća kroz prikaz učitelja Panglosa koji je divno „umeo dokazivati da nema posledica bez uzroka ...“, u ovom najboljem od svih mogućih svetova“, da su svi događaji „povezani jedan s drugim u ovom najboljem mogućem svetu“. (Volter, 1949: 96) Danas bi, poučeni iznesenim primjerom, mogli naslutiti nužnost ljekovitog opreza u sagledavanju aktualnih projekcija budućih promjena. Podsjećanjem

Libertovog (Arthur Liebert), nauka umjesto ugodnog uzdržavanja i pasivnosti, trebalo uzdići do slobode kritike i do samoodgovornosti. „Možda ne postoji ni jedna druga duhovna radnja koja bi za čoveka bila od većeg i karakterističnijeg značaja od postavljanja pitanja. U njemu leži skriven veliki deo naše istorije i naše sudbine.“ (Libert, 1935: 82) Uključivanjem u svijet tehnološke budućnosti, koja *neslućenim obećanjima* relativizuje svaku sumnju u ne/izvjesnost ohrabrujućih ishoda, kao da izostaje nemir postavljanja pitanja. Na sve dužem putu prema sebi i prema drugima, u vlasti anonimnog autoriteta i konformizma, dok vjeruje i sumnja, brine i stvara, zaboravlja da pamti, čovjek (p)ostaje *agens* i integralni dio aktuelnih promjena u čijem oblikovanju učestvuje. Ohrabren retorikom *društva znanja*, mnoštvom dez/informacija i *beskrajnom rijekom podataka* iz raznih medija, koji aktivno oblikuju društvenu stvarnost i usmjeravaju ljudsko djelovanje, „fleksibilni čovjek, cijeloga života spreman na učenje, stavlja svoje kognitivne sposobnosti na raspolaganje tržištima koja se brzo mijenjaju.“ (Liessmann, 2008: 8) Sve to pothranjuje porast dominacije tehničkog znanja i moći, ali i porast nemoći, nesigurnost, usamljenost i izolaciju savremenog čovjeka.

Kao što osamljivanje i izolacija mogu održavati privid sigurnosti i osjećanje pripadnosti *tržištu (znanja i informacija)*, grupi i/ili društvenoj zajednici, oni, u određenim okolnostima, mogu rezultirati individualnim samopotvrđivanjem, stvaralačkom imaginacijom i sagledavanjem stvari u širem društvenom kontekstu. Iako sazajno napredovanje podrazumijeva napor mišljenja i duhovnu disciplinu, ono potencijalno relativizuje teret neznanja, omogućuje da „ovladamo svojom sudbinom i poboljšamo svoje živote – nešto što je za ranije generacije bilo nezamislivo“ (Gidens, 2001: 15). Polazeći od kompleksnosti društvenih promjena, podjela i sukoba na početku našeg vijeka, Antoni Gidens (Anthony Giddens) formuliše niz pitanja koja se najviše istražuju u sociologiji: *Kako je, uopšte, do ovakvog našeg svijeta došlo? Zašto se uslovi u kojima živimo značajno razlikuju od onih u kojima su živjeli naši roditelji i djedovi? U kojem će se pravcu odigravati buduće promjene?* (Gidens, 2001: 15) Potom konstataciju o temeljnoj ulozi sociologije u savremenoj intelektualnoj kulturi, obrazlaže argumentacijom da „sociologija proučava društveni život čoveka, grupe i društva. To je zanimljiva i privlačna nauka, jer je njen predmet naše sopstveno ponašanje kao društvenih bića. Polje socioloških izučavanja krajnje je široko i kreće se od analize slučajnih susreta na ulici koje doživljavaju pojedinci do istraživanja globalnih procesa“ (Gidens, 2001: 15). Brojne situacije iz svakodnevnog života i ljudskog iskustva svjedoče o značaju opšte sociologije i posebnih socioloških disciplina,² samim tim i o potrebi za povezivanjem

---

na ishode latentnih najava *svijetle budućnosti*, postajemo oprezniji, bolje kontrolišemo privlačnost privida i limite eksterne projekcije spasonosnih darova sudbine i slučajnih okolnosti.

² Sociologija je opšta, teorijska i osnovna nauka o ljudskom društvu kao cjelini društvenih pojava, nauka o sistemu društvenih odnosa i odnosa društva prema prirodi i, konačno, nauka o društvenom razvoju. Sociologija (kao teorijska nauka) teži da o iskustvenim sadržajima dođe do teorijskog, tj. opšteg i sistematskog znanja. Dok opšta sociologija proučava povezanost društvenih pojava, procesa i odnosa sa globalnim procesima, posebne sociologije izučavaju povezanost jedne društvene pojave sa drugim pojavama i društvom u cjelini.

socioloških, antropoloških i socijalno-psiholoških metoda i znanja i interdisciplinarnim istraživanjima.

Čemu sociologija?

„Naučiti misliti na sociološki način, odnosno imati šire poglede na svet, znači negovati sopstvenu maštu.“

Entoni Gidens: *Sociologija*

Iako relevantnost sociologije za razumijevanje našeg vremena i nas samih transcendiraju mogućnosti svakog pojedinačnog preispitivanja, to ne umanjuje značaj obnovljenog promišljanja o ulozi sociološke nauke u objašnjavanju i pozitivnom usmjeravanju društvenih promjena. Utoliko umjesto pretenzije za iznošenjem gotovih odgovora, pitanje u naslovu usmjerava na samostalno mišljenje i kritičko prosuđivanje u daljim traganjima za odgovorima, bilo da je riječ o preispitivanju unutrašnjeg svijeta života ili o iskustvu interakcije u socijalnom kontekstu. Budući da se mnoštvo interakcija na nivou lične i društvene egzistencije pojedinaca odvija u znaku obezbjeđivanja udobnijeg života i sigurnosti pripadanja, izvjesno je da stvaralačko angažovanje često ostaje u sjenci prilagođavanja sopstvenih potreba i mogućnosti datim okolnostima i postojećoj kulturnoj situaciji. U tom smislu podsjećamo na upozoravajuće pitanje Eugena Finka: „Nije li konačno samorazumevanje na osnovu javne kulturne situacije jedno bekstvo od nas samih, pretenciozni način da se sklonimo od sebe?“ (Fink, 25)

Kao što potreba za preispitivanjem i razumijevanjem svijeta u kome živimo ispostavlja brojne mogućnosti i ograničenja, ona uvijek iznova upućuje na kritičko sagledavanje različitih aspekata svakodnevnog života i sopstvenog iskustva u širem društvenom kontekstu.³ Da bi se stvari sagledale iz novog ugla potrebno je, prije svega, oslobađanje neposrednog uticaja datih okolnosti, distancirano preispitivanje vlastitog iskustva i sopstvenog mjesta u poretku stvari. Takvom pristupu u sociološkim istraživanjima Čarls Rajt Mils (Charles Wright Mills) daje naziv *sociološka imaginacija*. Zapažajući da pojedinci u atmosferi svakodnevnog iskustva, često imaju iskrivljenu sliku svog društvenog položaja, Rajt Mils (1996: 11) ukazuje da *sociološka imaginacija* „osposobljava onoga ko njome raspolaže da shvati širu istorijsku scenu kroz poimanje njenog smisla sa gledišta unutrašnjeg života i spoljašnje životne karijere ljudskih jedinki“. Neposredni plod te imaginacije, prema Milsu, jeste ideja da će pojedinac biti u stanju da shvati svoje sopstveno iskustvo i ličnu sudbinu jedino ukoliko se postavi u okvire svog vremena, kao što će biti u stanju da procijeni sopstvene izgleda jedino kroz svijest o izgledima pojedinaca koji se nalaze u prilikama kao što su njegove, smatra Mils. (1996: 11) U osnovi *sociološke imaginacije* nalazi se težnja za razumijevanjem društvenog i istorijskog smisla i položaja pojedinca, kako u društvu tako i u istorijskom periodu u kome živi. Određujući

³ Iako je posmatranje stvari u širem socijalnom kontekstu karakteristično za brojne mislioce, istraživače i društvene analitičare, ovaj pristup je od posebnog značaja za sociologe i one koji se bave sociologijom.

sociološku imaginaciju kao najplodniji vid samosvjesnog gledanja savremenog čovjeka na sebe – u uslovima datog društva, Mils vjeruje da će usvajanjem novog načina razmišljanja, ljudi postati svjesni kulturnog značenja društvenih nauka. Potom ukazuje na plodnost distinkcije između ličnih, privatnih problema koji su uslovljeni sredinom u kojoj pojedinac živi, i javnih, društvenih problema koji izvire iz globalne socijalne strukture i prevazilaze lokalnu sredinu pojedinca i okvire njegovog unutrašnjeg života.⁴

Iznosena ilustracija mogućnosti koje pruža *sociološka imaginacija* pokazuje da sociološka proučavanja karakteriše stalna interakcija između empirijskih datosti i teorijskog mišljenja, bilo da je riječ o sagledavanju uzroka određenih pojava i njihove društveno-istorijske uslovljenosti ili o daljem usmjeravanju društvenih kretanja. Sociološka istraživanja imaju karakter naučne objektivnosti, pouzdanosti, preciznosti, sistematičnosti i opštosti, kao osnovnih principa naučnog saznanja. Osnovni cilj nauke, odnosno naučnog saznanja jeste dolaženje do istine,⁵ pri čemu istinitost ili neistinitost nekog iskaza zavisi od sistema u kome on ima određenu funkciju.⁶ Budući da čovjek nije samo racionalno, već i iracionalno biće, *istinu upoznaje ne samo umom, nego i srcem*, jer „srce ima svoje razloge, koje razum ne poznaje“ (Blaise Pascal). Izvjesno je da naučno saznanje predstavlja jedan, ali ne i jedini oblik ljudskog saznanja. „Ono što razum može da razume nije sve. Razum doseže do određene granice koju ne može preći. Da li je iza ove granice ništa ili nešto?... Čoveku je potreban ceo duhovni život, a ne samo razum kao jedan sloj toga života“ (Šušnjić, 1995: 162). Dok se razum zasniva na posmatranju činjenica, značajni slojevi ljudskog iskustva leže izvan racionalnog razumijevanja, *ono što je razumno ne mora biti istinito, a ono što je istinito ne mora biti razumno*, smatra Šušnjić (1995: 162). Proširivanje ljudskih moći i mogućnosti u odnosu na zdravorazumsko saznanje pokazuje da se ljudsko iskustvo ne može bez ostatka opisati i objasniti, niti se može podvesti pod naučne pojmove i teorije.⁷

⁴ Kao jedan od primjera za sagledavanje razlike između ličnih problema i onih koji imaju društveni značaj, Mils (1996: 13) navodi problem nezaposlenosti. Ako je jedna osoba nezaposlena, riječ je o ličnoj nevolji i privatnom problemu pojedinca; ako je stopa nezaposlenosti visoka, to postaje javni, društveni problem. Pri tome ispitivanje mogućih rješenja problema nezaposlenosti zahtijeva razmatranje ekonomskih i političkih ustanova društva, a ne samo pojedinačnih situacija. To podrazumijeva preispitivanje uzroka promjena koje treba tražiti u širem socijalnom kontekstu. „Sve dok je privredni sistem takav da u njemu dolazi do pojave kriza, problem nezaposlenosti je nešto što nije moguće rešiti ličnim nastojanjima pojedinca“ (Mils, 1996: 14).

⁵ Dok se istine do kojih nauka dolazi mogu provjeriti i dokazati, to nije slučaj u drugim oblastima znanja (filosofiji i umjetnosti, na primjer). U odgovoru na pitanje: po čemu se razlikuje naučna metoda od metoda drugih sistema ideja, vjerovanja i prakse, Đuro Šušnjić nauku određuje „kao objektivna, logična, precizna, proverljiva i sistematična metoda prikupljanja, opisivanja, klasifikacije, merenja, definisanja, uopštavanja, objašnjavanja, predviđanja, kontrolisanja i vrednovanja iskustvenih činjenica“ (Šušnjić, 1991: 24).

⁶ Ukazujući na uobičajeno marginalizovanje izučavanja odnosa između moći i znanja i njihovog međusobnog prožimanja, Mišel Fuko (Michel Foucault) ističe da „samo oni koji su udaljeni od moći, koji ničim nisu povezani sa tiranijom, već su zatvoreni u svojoj kartezijskoj kuhinji, svojoj sobi, svojim meditacijama, samo oni mogu da otkriju istinu“ (Fuko, 2012: 58).

⁷ Preispitivanje ljudskog iskustva i svakodnevnog života upućuje na potrebu za interdisciplinarnim istraživanjima i povezivanje različitih oblasti ljudskog znanja i djelovanja.

Čovjek ne misli samo u pojmovima, već proširuje svoje mišljenje simbolima i njihovim značenjima. Dok su mogućnosti međusobnog povezivanja simbola neograničene, razumijevanje simbola uvijek je ograničeno, smatra Šušnjić (1997: 6). Pošto značenja nijesu fiksirana, već se mijenjaju u zavisnosti od konteksta u kojem se pojavljuju, moguće je da ista pojava u različitim kulturama ima različita značenja.⁸ Svaki simbol ima više od jednog značenja, koja se konstituišu i razvijaju u samom procesu interakcije. „S interakcionističkog gledišta, čovjek postaje autor vlastita djelovanja, umjesto da pasivno reagira na vanjsku prisilu. U interakciji s drugima, on interpretira i definira situacije, razvija značenja koja upravljaju njegovim djelovanjem i tako izgrađuje vlastiti društveni svijet.“ (Haralambos, 1989: 205) U procesu interakcije pojedinci razvijaju svijest o sebi i sopstvenom identitetu, izgrađuju i zauzimaju stavove prema drugima i prema društvenoj zajednici, što podsticajno djeluje na usmjeravanje sopstvenog ponašanja i zajedničkog života.

U odgovoru na pitanje: *Kako nam sociologija može pomoći u životu?* Gidens (2001: 24) najprije podsjeća da sociologija ima mnoge praktične implikacije u našem životu, na koje je ukazao R. Mils razvijajući svoju ideju *sociološke imaginacije*, a potom obrazlaže sljedeće mogućnosti:

1. *Razvijanje svijesti o kulturnim razlikama.* Sociologija pruža mogućnost da se društveni svijet posmatra iz više raznih perspektiva. Ako se shvate uslovi u kojima ljudi žive, bolje se mogu razumjeti njihovi problemi, što doprinosi razvijanju svijesti o kulturnim razlikama i društvenom iskustvu pripadnika različitih kultura.
2. Sociološka istraživanja pružaju praktičnu pomoć *prilikom procjenjivanja političkih inicijativa.*
3. Sociologija omogućuje da pojedinac bolje *razumije samoga sebe.* Što više znaju o onome što rade i ukoliko upoznaju specifičnosti društva u kome žive, pojedinci i društvene grupe će biti u stanju da usmjeravaju svoje djelovanje i utiču na sopstvenu budućnost.

U duhu iznesenih mogućnosti koje sociologija pruža u društvenom životu čovjeka, Gidens (2001: 25) obrazlaže i *uloge sociologa u društvu*, profesionalno angažovanje u rješavanju praktičnih problema, podsticanje društvene svijesti i odgovornog djelovanja. Sociolozi su *industrijski savjetnici, urbani planeri, socijalni radnici, stručnjaci za kadrove u personalnim odjeljenjima* i slično. Sociolozi se bave pitanjima koja se odnose na prirodu društvenih interakcija i ljudskih društava uopšte. Smatrajući da se sociolog mora održavati u veoma teškom položaju, Rudi Supek u knjizi po naslovom *Zanat sociologa* (1985: 79) na primjeru aktivnosti u istraživačkom projektu, gdje se podrazumijeva izbor odgovarajućih metoda i njihova primjena sa najvećom naučnom strogošću, ilustruje odgovornost sociologa prema naučnoj disciplini koja traži preciznost i savjesnost. Takva disciplina vremenom „može izgledati kao prisila koja tišti ljudski duh i slobodan uzlet mašte. U tom položaju, naravno, ne smije se pasti u klopku one pedanterije koja smatra da postoji metodološko savršenstvo samo po

⁸ Potrebno je razlikovati simbole koji imaju *univerzalna značenja* od onih čija su značenja zajednička pripadnicima određenog društva.

sebi, da su rezultati pouzdaniji što su precizniji u kvantitativnom pogledu, jer takvo traženje preciznosti u kvantifikaciji često puta razara živo tkivo društvenih procesa i pretvara ih u artefakte, umrtvljene stvari za koje je pitanje jesu li živjeli u nekoj prošloj, sadašnjoj ili će živjeti u budućoj epohi ljudskoga društva“ (Supek, 1985: 79). Pri tome ukazuje na značaj razumijevanja protivrječnosti između preciznosti i valjanosti. Dok preciznost znači pojednostavljivanje i sposobnost apstrakcije, stvarni društveni procesi su veoma složeni i konkretni, harmonični i konfliktni, fluidni i heterogeni, bogati skrivenim značenjima. Sociolog mora imati u vidu cjelinu društvenih procesa, a istovremeno posmatrati samo neke djelove, veze ili odnose u tom *totalitetu*, koji su najvažniji za postavljeni zadatak, što svjedoči o smislu istraživačke etike sociologa: „izgrađivati sebe u smislu univerzalne spoznaje, a predavati sebe samo parcijalnim istraživanjima,“ imati u zamisli gotovu zgradu, a baviti se samo njezinim posebnim djelovima (Supek, 1985: 79). Težnja za pomjeranjem sopstvenih granica saznanja zahtijeva punu posvećenost, duboku koncentraciju, strpljenje i samodisciplinu, kao i spremnost na rizik koji sa sobom nosi novost otkrića i avantura otkrivanja, umjesto povlačenja u vlastita skloništa i opredjeljenja za *unutrašnju emigraciju*. Sociolog je *osuđen da bude borac i istraživač* u opasnim i neugodnim poduhvatima,⁹ smatra Supek (1985: 81). Evidentno je da ne postoji recept za uspjeh u istraživačkim poduhvatima sociologa, kao što ne postoji recept za inventivnost i stvaralaštvo, niti za ugodan i bezbrižan život. Kao što struktura svijeta transcendiraju naučnu sliku svijeta, na sličan način društvena stvarnost prevazilazi mogućnost suštinskog sagledavanja stvari, što ne ukida potrebu za proširivanjem sopstvenog iskustva i pomjeranjem granica saznanja,¹⁰ samim tim i preuzimanje odgovornosti za iskustvo nenapredovanja i neizvjesnost krajnjih ishoda.

Da bi se omogućilo *sociološko proučavanje položaja i uloge pojedinca u društvu*, sociološka teorija treba da bude antropološki zasnovana, a da bi se jedan društveni fenomen *zahvatio* sociološki, mora se posmatrati u zavisnosti od niza fenomena koji mu prethode i kojima je uslovljen. „Sociologija u objašnjenju, razumijevanju i tumačenju istorije čovjeka i ljudskog društva upravo mora imati cjelinu u svom teorijskom i metodološkom polazištu. Sociologija ne isključuje subjektivnost već partikularnost, a time i apsolutizaciju pojedinih elemenata društvene zbilje“ (Vukićević, 2005: 37). Pluralizam socioloških teorija, orijentacija i metodičkih postupaka istraživanja svjedoči o bogatstvu raznovrsnosti teorijskih rasprava i empirijskih istraživanja u sociologiji, kao i o spe-

⁹ Supek (1985: 81) ističe da bi sociolog, pored svih neprilika kojima su ga izložili čuvari reda i poretka, morao ići prema svojim ciljevima *romantičarski zanesen*, misleći da „mu se smješka ono što mu prijeti“.

Zalažući se za „jednu vrstu detektivske sociologije koja bi bila sposobna da objektivno i jasno pokaže sve ludosti koje nam se događaju i da ukaže na sve opasnosti koje nam prete“, D. Mićunović (1996: 36) i sam ističe da bi to bio veliki izazov koji zahtijeva veliku hrabrost.

¹⁰ „Saznanje je stvaralački čin i ne može se očekivati saznanje stvaralačke delatnosti od saznanja kao pasivnog prilagođavanja.“ (Berdajev, I, 1996: 129)

cifičnostima njenog predmeta proučavanja.¹¹ U tom smislu treba podsjetiti na značaj sociološke nauke i sociologije kao nastavne discipline na različitim nivoima obrazovanja, bilo da je riječ o povezivanju naučno-istraživačkog rada sa nastavnom djelatnošću u kontekstu univerzitetskog obrazovanja, ili o povezivanju socioloških ideja i rezultata sa situacijama u svakodnevnom životu – na douniverzitetskim nivoima obrazovanja. Nastava sociologije svojom usmjerenošću na pitanja čovjeka i društva omogućuje sticanje znanja i značajnih iskustava koja doprinose boljem *upoznavanju samog sebe*, razvijanju svijesti o odgovornosti prema sebi i prema drugima. Analogno filozofskom pristupu, na primjer, nastava sociologije polazi od prethodnih znanja i iskustva učenika, podstiče i usmjerava njihov stvaralački odnos prema svijetu, omogućuje da učenici cjelovitije shvate društvo, društveni život i položaj čovjeka, da individualno iskustvo povezuju sa širim društvenim kontekstom i svijetom u kome žive. Bolje razumjeti druge i drugačije od nas samih i imati više poštovanja za njihova prava, nije sporno u vaspitno-obrazovnom procesu, što kao edukativna poruka može biti podsticajno kod usmjeravanja *vidljivosti* društveno-humanističkih disciplina u aktuelnom socio-kulturnom kontekstu. Nesporno je da „obrazovanje sadrži u sebi sve ono što je čovečanstvo saznalo o samom sebi“ (Delor, 1996: 28), upitno je ako porast instrumentalizacije znanja i obrazovanja u *društvu znanja* potiskuje potrebu za kritičkim mišljenjem, kreativnim samopotvrđivanjem i otkrivanjem istinskih vrijednosti. „Šta će biti ubrojeno u kvalitet razvoja ličnosti zavisi prije svega od vrijednosnih orijentacija i cilja vaspitanja jednog društva. U naučnom smislu nije moguće odvojiti obrazovne potrebe od procesa razvoja, a ovaj od procesa učenja“ (Savićević, 1983: 243). Primjer normativne uređenosti uzajamne odgovornosti na relaciji pojedinac – zajednica na globalnom planu nalazimo u *Opštoj deklaraciji o pravima čovjeka* (1948: član 29, stav 1) gdje se navodi da „svako ima dužnost prema zajednici koja jedino omogućava slobodno i puno razvijanje njegove ličnosti“. Pa ipak, obezbjeđivanje poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, predstavlja opšti ideal čijem bi ostvarivanju trebalo težiti.

Umjesto zaključka: osvrt na izgled

„Zaljubljeni u svakodnevne poslove, mi se retko kada zaustavljamo da razmislimo o značenju onoga što smo upravo preživeli; još manje imamo mogućnosti da uporedimo svoje lično iskustvo sa sudbinom drugih ljudi, da uočimo *društveno u pojedinačnom* ili *opšte u posebnom*: to za nas rade sociolozi.“
Zigmunt Bauman: *Sociološko razmišljanje*

Iako se *težnja za znanjem*, poziv na ostvarivanje ljudskih mogućnosti i preispitivanje svijeta u kojem živimo može pratiti od antičkih grčkih mislilaca do naših dana, izvjesno je da bi uvijek iznova trebalo obnavljati poziv na mišljenje. Kao primjer koji govori o značaju kritičkog preispitivanja i razumijevanja

¹¹ „Predmet sociologije je i fizika i metafizika društva“ (Vukićević, 2016: 64).

značenja sopstvenog i iskustva drugih ljudi, izneseno podsjećanje Zigmunta Baumana (Zygmunt Bauman) upravo upozorava ukazivanjem na specifičnosti sociologije i sociološke profesije.¹² „Sociološki diskurs je širom otvoren: iako on ne podrazumeva stalan poziv svima da se u njega uključe, on nema ni jasno omeđene granice ni njihove efikasne čuvar... Zato je za sociologiju kao integralnu celinu znanja od izuzetne važnosti da povuče liniju razdvajanja između pravog sociološkog znanja i zdravog razuma koji uvek obiluje sociološkim idejama“ (Bauman, 1996: 17). Sociološko razmišljanje implicira traženje smisla putem analize raznovrsnih mreža međuzavisnosti u stvarnosti koja objašnjava naše motive i posljedice njihove realizacije. Sociološko objašnjenje društvenog ponašanja prepostavlja, dakle, sticanje uvida u prirodu društvenih interakcija i brojnih uticaja koji oblikuju društveni život čovjeka i svijet u kome živi. Utoliko nas vještina sociološkog mišljenja čini *osjetljivim*, ona zaoštrava naša čula, otvara naše oči tako da možemo da istražujemo situacije koje su do tada bile nevidljive, smatra Bauman (1996: 17).

Budući da je *upoznavanje samog sebe i ovladavanje samim sobom* uvijek isprepletено sa iskustvima drugih, težnja za jedinstvom istinskog znanja i moralnog djelovanja upućuje na ostvarivanje ljudskih mogućnosti i dobra kao najvišeg cilja ljudskog života. Ovdje se nameće pitanje: da li su ljudi u mogućnosti da budu slobodni, u iznošenju sopstvenog mišljenja, na primjer, ili je prihvatljiviji izbor da se vlastiti razum upotrebljava uz *pomoć nekog drugog*, da se ostvari ekonomska nezavisnost i egzistencijalna ne/sigurnost, funkcionalnost cjeline i harmoničnost zajedništva. Trajno aktuelna lozinka prosvijećenosti koju je Immanuel Kant (1972: 43) formulisao riječima „Sapere aude! Imaj hrabrosti da se služiš *sopstvenim* razumom“, sve manje dopire do onih koji imaju materijalno bogatstvo i moć¹³. Budući da raspolažu različitim sredstvima da trajno zadrže postojeće pozicije, oni su u prilici da za svoju djecu obezbijede najbolje školovanje, dobra radna mjesta, udoban život i prenesu im imovinu. Za razliku od *privilegovane manjine* koja raspolaže materijalnim bogatstvom, veliki broj ljudi nije u prilici da zadovolji primarne ljudske potrebe. (Gvozdenović, 2012: 96) U tom smislu se ispostavlja pitanje efekata *društva znanja*, naučno-tehnološkog razvoja i virtuelnog svijeta s obzirom na proširivanje životnog iskustva i kvalitet samog života. Koliko uključivanje interneta u svakodnevni život doprinosi racionalnijem korišćenju vremena, obogaćivanju ljudske ličnosti i društvenom napretku u cjelini, ukoliko se ne obezbijede brojne druge pretpostavke koje se nalaze u osnovi napretka i razvoja. Koliko porast tehničke moći doprinosi unapređivanju kvaliteta života, a koliko (zlo)upotrebi znanja u tehničke svrhe?¹⁴

¹² Bauman (1996: 17) naglašava da je sociologija previše povezana sa zdravim razumom da bi sebi dopustila *uzvišenu ravnodušnost*, budući da je svaki termin koga sociolozi mogu da koriste opterećen značenjima koje je stekao zdravorazumskim znanjem *običnih ljudi* kao što smo mi.

¹³ „Stupanj moći i po njoj ugled što ga pojedinac može steći apstraktno se izražava količinom novca. Moć pojedinca sadržana je u novcu kojim raspolaže. Ugled, novac i moć tri su različita oblika u osnovi iste situacije u društvu“ (Marinković, 1981: 19).

¹⁴ Ginter Anders (1985: 9) upozorava da je *tehnika postala subjekt istorije*, da je „neaktivnost neuporedivo napornija od najnapornije aktivnosti“ (Anders, 1985: 13).

Istrajavanje u pasivnom prilagođavanju praćenjem mnoštva gotovih informacija rezultira izolovanim oblikom postojanja, „jer ako neko prati događaj ne učestvujući u njemu, on je deo društva taman koliko i komad nameštaja“ (Džouns, 2001: 28). Da li čovjek osiromašuje vlastitu egzistenciju ukoliko pristaje da drugi odlučuju o njoj ili je time rasterećen napora u smislu kritičkog promišljanja, stvaralačkog angažovanja i neposrednog učestvovanja? Sve (ne) može biti stvar ličnog izbora.

Kao što potreba za preispitivanjem sistema vrijednosti savremenog društva i pozicije društveno-humanističkih nauka može da izostane, isto tako se može govoriti o njenom prisustvu i/ili aktuelnosti. Odnos društva prema humanističkim naukama ispostavlja odnos društvene zajednice prema sebi samoj i prema sopstvenoj budućnosti. „Porast uloge znanja i nauke u životu čovječanstva spada u najznačajniju promjenu sistema vrijednosti savremenog društva. Pri tom treba dobro znati da se poraz prava najprije i najdalekosežnije odvija preko poraza filozofije i nauke. Ne može se govoriti o uspostavljanju vladavine prava ako je u društvu izvršen poraz filozofije i nauke, posebno sociologije kao nauke o cjelini društva“ (Vukićević, 2016: 83). I kao što univerzalne ljudske vrijednosti ne zastarijevaju, isto tako ne zastarijeva odnos društvene zajednice i onih koji su u prilici da donose odluke o vrijednosnoj projekciji kulturnog identiteta i poretku prioritea u određenom društveno-istorijskom i kulturnom kontekstu. Iako svaki čovjek svjedoči o sebi svakom izgovorenom riječju, onim što napiše i/ili uradi, izvjesno je da je svako pojedinačno iskustvo determinisano socijalnim kontekstom, duhovnim nasljeđem i tradicijom, kao i stalnim angažovanjem na vlastitom obrazovanju i ukupnom razvoju.

Ljudsko ponašanje je isuviše kompleksno da bi se moglo obuhvatiti jednom teorijskom perspektivom, što ne umanjuje brigu za čovjeka, njegov moralni i duhovni svijet, potrebu za usklađivanjem interesa društva i interesa pojedinaca u datom kulturnom kontekstu, istrajnu posvećenost u osmišljavanju pozitivnih usmjeravanja individualnog i zajedničkog života.¹⁵ I pored toga što brojne mogućnosti koje pruža sociološki pristup prate određena ograničenja, izvjesno je da sociološka saznanja i istraživanja doprinose boljem razumijevanju društveno-istorijske uslovljenosti aktuelnih promjena i procesa, i na toj osnovi anticipiranju perspektive čovjeka i društva u savremenom svijetu. Utoliko preliminarnu sigurnost u tumačenju čovjeka i njegovog svijeta života može pružiti interdisciplinarni pristup bitnim pitanjima i saradnja između različitih nauka i oblasti znanja.

Maks Horkhajmer (Max Horkheimer) je pisao da krivicu za pad individuumu ne treba pripisivati tehničkim dostignućima čovjeka, niti čovjeku samom, nego prije „današnjoj strukturi i sadržaju ‚objektivnog uma‘, duhu koji prožima društveni život u svim njegovim ograncima“ (Horkhajmer, 1963: 134)

¹⁵ „Pa ipak, moguće je živeti život i bez obrazloženja, i to verovatno čak i ‚dobar život‘ u smislu ugodnog bezbrižnog života. Filozofska briga duše oko sebe same, nega i kultivisanje duše kao i usmeravanje sopstvenog života istovremeno su i nevažni i najvažniji, suvišni i neophodni. Svesni život sam u sebi nosi sopstveni smisao – odatle njegov dostojanstveni karakter krajnje svrhe – to ga ujedno izdvaja iz sistema sredstava i svrha.“ (Kozlovski, 2003: 10)

Literatura

- Anders, G. (1985). *Zastarelost čoveka*, Beograd: Nolit
- Bauman, Z. (1996). *Sociološko razmišljanje*, u: Dragoljub B. Đorđević: Sociologija forever; Niš: Učenička zadruga Gimnazije „Svetozar Marković“
- Berdajev, N. (1996). *Smisao stvaralaštva I, II*, Beograd: Logos: Ant
- Delor, Ž. (1996). *Obrazovanje skrivena riznica*, Beograd: UNESCO
- Dirkem, E. (1981). *Vaspitanje i sociologija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Džouns, S. (2001). *Virtuelna kultura*, Beograd: Čigoja štampa
- Đorđević, D. (1996) : Sociologija forever; Niš: Učenička zadruga Gimnazije „Svetozar Marković“
- Fink, E. (1989). *Uvod u filozofiju*, Beograd: Nolit
- From, E. (1963). *Zdravo društvo*, Beograd: Rad
- Fuko, M. (2012). *Moć/znanje: odabrani spisi i razgovori: 1972-1977*, Novi Sad: Mediteran Publishing
- Gidens, E (2001). *Sociologija*, Podgorica: CID
- Gidens, E. (2005). *Odbegli svet*, Beograd: Stubovi kulture
- Gvozdenović, S. (2006). *Metodika nastave sociologije*, Podgorica: Univerzitet Crne Gore, ZUNS
- Gvozdenović, S. (2012). *Ogledi iz sociologije obrazovanja*, Nikšić: Filozofski fakultet
- Haralambos, M. (1989). *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Globus
- Horkhajmer, M. (1963). *Pomračenje uma*, Sarajevo: Veselin Masleša
- Horkhajmer, M. (1976). *Tradicionalna i kritička teorija društva*, Beograd: BIGZ
- Jaspers, K. (2003). *Ideja univerziteta*, Beograd: Plato
- Kant, I. (1972). *Odgovor na pitanje: Šta je prosvetćenost?* (u: Um i sloboda), Beograd: Velika edicija ideja
- Kozlovski, P. (2003). *Vodič kroz filozofiju*, Beograd: Plato
- Libert, A. (1935). *Filosofija nastave*, Beograd: Geca Kon
- Liessmann, K. P. (2008). *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Lok, Dž. (1950). *Misli o vaspitanju*, Beograd: Znanje
- Mandra, A. (2001). *Osnovi sociologije*, Podgorica: CID, Univerzitet Crne Gore
- Marinković, J. (1981). *Utemeljenost odgoja u filozofiji*, Zagreb: Školska knjiga
- Mils, R. (1996). *Sociološka imaginacija*, u: Dragoljub B. Đorđević: Sociologija forever; Niš: Učenička zadruga Gimnazije „Svetozar Marković“
- Savićević, D. (1983). *Čovjek i doživotno obrazovanje*, Titograd: Republički zavod za unapređivanje školstva
- Supek, R. (1983). *Zanat sociologa*, Zagreb: Školska knjiga
- Šušnjić, Đ. (1991). *Nauka kao sistem*, (u zborniku: Prirodne nauke danas), Niš
- Šušnjić, Đ. (1995). *Znati i verovati*, Beograd: Čigoja štampa
- Turza, K. (1996). *Čemu još sociologija?: Razgovori sa: D. Mićunovićem, Z. Golubović, M. Lazićem, S. Vujićem, M. Bogdanović, N. Popovim, V. Milićem*, Beograd: Gutenbergova Galaksija
- Volter (1949). *Kandid ili Optimizam*, (u: Izabrana dela, knjiga prva), Beograd: Prosveta
- Vukićević, S. (2005). *Sociologija – filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*, Beograd: PLATO; Nikšić: Filozofski fakultet
- Vukićević, S. (2016). *Zašto u postsocijalističkoj Crnoj Gori nema potrebe za sociološkim znanjem o društvu?*, „Sociološka luča“, Godina X, broj 1/2016.